

UDC 321.02(=161.2)(5-11)+(=512.223.1)“185/1930”

UKRAINIAN COMMUNITY IN MANCHURIA IN POLISH-JAPANESE RELATIONS IN THE 1930s

Volodymyr Komar

DSc (History), Professor

Vasyl Stefanyk Carpathian National University

57, Shevchenko St., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

volodymyr.komar@cnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-5475-5084

Anatolii Shvab

DSc (History), Professor

Lesya Ukrainka National University

13, Volya Avenue, 43025, Lutsk, Ukraine

anatoliyshvab@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6864-1726

The aim of the article is to analyze the place and role of the Ukrainian community in Manchuria in Polish-Japanese relations in the 1930s. Particular attention is paid to the policy of interwar Poland and imperial Japan regarding the creation of Green Ukraine. In this context, the issue was the use of the potential of Ukrainian emigration to Manchuria in the great-power plans of these states, which were interested in the dismemberment of the USSR and the seizure of the territories of the Far East.

The analysis of J. Piłsudski's policy in establishing cooperation with Japan demonstrated their common interests in the dismemberment of the Soviet Union into separate national states and their subordination to their political influence. It was considered expedient to use the potential of Ukrainian emigration of various political orientations: supporters of the Ukrainian People's Republic (UPR), Hetman P. Skoropadsky and the OUN. It should be noted that Polish-Japanese cooperation on the Ukrainian issue had negative consequences for the consolidation of the Ukrainian liberation movement.

It was found that in the early 1930s, the implementation of the concept of Prometheism in Poland regarding the creation of Green Ukraine was based on the support of Imperial Japan and the use of the UPR emigration in Harbin. However, the UPR representatives resolutely refused the role of a puppet in the great-power doctrine of Japan, and sought to create an independent Green Ukraine in the Far East. In this regard, on the eve of World War II, the militarist circles of Japan reoriented themselves to using the potential of the Far Eastern OUN in the upcoming war with the USSR. While hatching plans to transform the Ukrainian community of Harbin into a tool for the implementation of their great-power doctrines, Poland itself became a victim of external aggression at the beginning of the war, and Japan suffered the most at its final stage.

Keywords: Far Eastern OUN; Green Ukraine; Imperial Japan; Manchuria; Polish-Japanese relations; Prometheism; Ukrainian community in Harbin; UPR emigration

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА МАНЬЧЖУРІЇ В ПОЛЬСЬКО-ЯПОНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1930-х рр.

В. Л. Комар, А. Г. Шваб

Вступ

Протистояння з Російською Федерацією у ХХІ ст. в багатьох аспектах нагадує міжвоєнний період минулого століття. Як і сто років тому, українське питання посідає важливе місце у світовій геополітиці. Тоді в китайській Маньчжурії українські емігранти розпочали визвольну боротьбу за створення незалежної Зеленої України на Далекому Сході. Утворення цієї держави, але під зверхністю міжвоєнної Польщі стало складником її концепції прометеїзму, якою передбачалося розчленування СРСР на окремі національні республіки з перспективою їхнього об'єднання у федерацію чи конфедерацію. Японія, реалізуючи паназійську доктрину, також була зацікавлена в ліквідації СРСР і загарбанні його територій на Далекому Сході. Тому польсько-японські відносини цього періоду будувалися на спільній антиросійській, антирадянській та антикомуністичній платформі, а українське питання посідало в них ключове місце. Польські спецслужби та японські військові намагалися використати прихильників ідеології Української Народної Республіки (УНР) та Організації українських націоналістів (ОУН) у Маньчжурії для реалізації своїх великодержавних доктрин і створення маріонеткової Зеленої України на Далекому Сході.

Метою статті є аналіз місця і ролі української громади в Маньчжурії у відносинах санаційної Польщі й імператорської Японії 1930-х рр. Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання: визначити становище українців у Маньчжурії та на Далекому Сході; з'ясувати роль і місце українського питання в польсько-японських відносинах 1930-х рр.; охарактеризувати політику прометеїзму Польщі щодо створення Зеленої України на Далекому Сході; дослідити значення Зеленого Клину в політиці імператорської Японії; проаналізувати суть японської політики щодо української меншини в Маньчжурії; розкрити плани японських військових щодо використання Далекосхідної ОУН.

Стан наукових досліджень і джерела

Базовою для розуміння суспільно-політичних процесів у Маньчжоу-Го, Маньчжурській імперії, або Маньчжурії, а також на Далекому Сході стала книга Івана Світа, який відомий також як публіцист, громадський діяч та активний член української громади в Харбіні досліджуваного періоду [Світ 1972, 116]. Він описав культурне, політичне й економічне життя українців на Зеленому Клині напередодні й під час Другої світової війни. Публіцистичний стиль мовлення книги І. Світа дав змогу відобразити національно-визвольну боротьбу українців Маньчжурії та Далекосходу в 1903–1945 рр.

У сучасній українській історіографії В'ячеслав Чорномаз одним із перших звернувся до цієї теми та розкрив становище українців на Далекому Сході в 1883–1922 рр. [Чорномаз 1993, 101–113]. А. Попок згодом проаналізував громадсько-політичне та релігійне життя українців на Далекому Сході у ХХ ст. [Попок 1998, 54–68]. М. Посівнич був одним із перших у незалежній Україні, хто присвятив свою розвідку діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) на Далекому Сході напередодні Другої світової війни [Посівнич 2005]. Нещодавно з'явилася цікава розвідка, присвячена відносинам Державного Центру (ДЦ) Української Народної Республіки (УНР) та уряду Японії в 1930-х рр. [Окіпнюк, Козлов 2023, 103–120].

Японський (Гіроакі Куромія) та польський (Анджей Пеплонський) історики вивчали становище українців у Маньчжурії й Далекому Сході, зокрема, у контексті співпраці військових розвідок Японії та Польщі [Kuromiya, Peplonski 2009]. У співавторстві українського і польського дослідників з'явилася розвідка, присвячена

боротьбі санаційної Польщі та імператорської Японії за впливи на радянському Далекому Сході, особливо напередодні Другої світової війни [Komač, Szymałowicz 2024, 107–131]. Вагоме місце в цих працях присвячене українському питанню, яке було ключовим у політичному житті цього регіону і японсько-польських відносинах згаданого періоду.

Важливою суспільною подією в контексті українсько-японських культурних відносин стала поява книги японського вченого Йошихіко Окабе, яка майже одночасно вийшла друком українською [Окабе 2021] і японською мовою. Й. Окабе – доктор економічних наук, професор Університету Кобе-Гакуїн, президент Асоціації українців Японії, заслужений професор Національної академії державного управління при Президенті України. У частині книги під назвою “Міжкультурні взаємини” він описує культурну, політичну та комерційну діяльність українців у Маньчжурії. Як свідчить Й. Окабе, японці були добре поінформовані про соціально-економічне, культурно-релігійне і суспільно-політичне життя української діаспори в Харбіні і на Далекому Сході (1 млн 250 тис. осіб) [Окабе 2021]. Привертає також увагу розділ книги Й. Окабе під назвою “Українці в Харбіні 1932–1937 рр.”, у якому проаналізовано життя української громади в Зеленому Клині [Окабе 2021]. Водночас політичне життя українців Маньчжурії і Далекого Сходу в контексті міжнародної політики залишилося поза увагою японського автора й тому стало предметом нашого дослідження.

Джерельну базу дослідження становлять переважно документи і матеріали Відділу II Головного штабу (ГШ) Війська польського (ВП), які збереглися у фондах Центрального військового архіву (Республіка Польща), а також особові акти з Польської бібліотеки в Парижі.

Українці на Далекому Сході і в Маньчжурії

На Далекому Сході проживали нащадки українців, яких царська влада почала переселяти до Сибіру ще в 50-х рр. XIX ст. Наприкінці цього століття завдяки масовій еміграції українців на південь далекосхідного регіону Російської імперії з'явилася назва Зелений Клин, або території Приамур'я та Уссурійського краю, які стали основним об'єктом української колонізації. Фактично всі ці землі у 20-х рр. XX ст. були охоплені національно-визвольною боротьбою українців за створення незалежної Української держави біля Тихого океану. Тому поняття Зелений Клин набуло ширшої інтерпретації. Це була територія від Байкалу до Берингової протоки. Поряд із назвою Зелений Клин стала використовуватися також назва Зелена Україна [Попок 2005, 323].

На території радянського Далекого Сходу, площа якого становила 2 млн 718 тис. 900 кв. км, найчисленнішою національною меншиною була українська. За деякими даними, на 1926 р. українців на Далекому Сході було близько 1 млн осіб (60–70 % усього населення) [Попок 1998, 55]. Тут жили не лише переселенці, серед яких було немало політичних, а й робітники і службовці Китайської східної залізниці [Верига 1998, 381]. Вони зберігали свою мову і звичаї, а їхнє національне усвідомлення зростало з року в рік. Про це свідчило збільшення кількості українських шкіл. У 1930 р. на Далекий Схід прибуло ще 35 тис. українців, під приводом розкуркулення висланих з УСРР. На нових необжитих землях українці опинилися у складних економічних умовах і були змушені боротися за виживання [Маньджурський Вісник 1934, № 17, 3].

Українська національна колонія в китайській Маньчжурії, за даними Генерального штабу (ГШ) Польщі, у 1930-х рр. налічувала приблизно 11 тис. осіб і за чисельністю поступалася лише російській білогвардійській еміграції [САВ, І.303.4.5523, к. 2]. Японський дослідник українського питання Й. Окабе вказує на проживання в Харбіні понад 15 тис. українців [Окабе 2021, 56]. Не вдаючись більше

в питання статистики, можемо стверджувати, що українська національна колонія, у якій створювалися умови для консолідації українців різних політичних поглядів та орієнтацій, відігравала важливу роль у суспільному житті Маньчжурії та міжнародній політиці загалом. Активне політичне українське життя в Маньчжурії розпочалося у вересні 1931 р., коли з китайської поліції були звільнені всі росіяни. Українське суспільство почало реалізовувати ідею створення незалежної України на Зеленому Клині – окремої держави, яка б відділила Росію від Тихого океану. Політичні прагнення українців Маньчжурії привернули увагу керівних кіл Японії, а також Польщі й Німеччини. Зі свого боку, емігрантські організації українців пов'язували надії на політичне майбутнє саме з цими країнами, як з потенційними ворогами СРСР [CAW, I.303.4.5515, к. 3–8].

Українське питання в польсько-японських відносинах

Великодержавні інтереси міжвоєнної Польщі сягали радянського Далекого Сходу й китайської Маньчжурії. Прихильники політики Ю. Пілсудського, який у 1926 р. здійснив державний переворот і очолив керівний режим санації, виношували концепцію прометеїзму, що передбачала розчленування Радянського Союзу на окремі національні республіки з перспективою їхнього залучення у федерацію з Польщею. Так звані прометеїсти у своїй зовнішній політиці намагалися використати всі народи, що були незадоволені політикою СРСР, та об'єднати їх у єдиний антирадянський фронт. Як відомо, ГШ Польщі за посередництва консульства в Харбіні створив у Маньчжурії філіал варшавської організації “Прометей”, під прикриттям якої таємно реалізовувалася концепція прометеїзму. Фактичним керівником харбінського філіалу “Прометей” став Владислав Пельц. Українців у Маньчжурії представляли Павло Яхно та Іван Світ, які перебували під впливом ідеології УНР та підпорядковувалися міністрові військових справ УНР генералу В. Сальському. Найбільше надії в реалізації концепції прометеїзму польське керівництво покладало на українців, які були найчисленнішою та потенційно найвпливовішою силою на Далекому Сході [CAW, I.303.4.5500, к. 81].

Не маючи достатніх ресурсів для реалізації ідеї Зеленої України на Далекому Сході, так звані прометеїсти звернулися за японською підтримкою. Однак військові кола Японії сповідували передусім власний державний інтерес. Імператорська Японія була зацікавлена в реалізації паназійської доктрини на Далекому Сході, яка впливала з її великодержавної ідеології та була складником японської імперіалістичної політики в Азії. Метою японського месіанізму – ніппонізму, який протиставлявся комуністичній ідеології, було об'єднання “жовтої раси” в могутню імперію, до якої на першому етапі мали увійти Японія, Маньчжурія та Китай [CAW, I.303.4.5782, к. 619]. Японія прагнула виключного панування на Охотському, Японському, Жовтому й Китайському морях та в Азії загалом [BPP, ААК, 1199, к. 46]. Створення держави Маньчжоу-Го було першим етапом реалізації японської великодержавної ідеї та поразкою радянської політики в цьому регіоні.

Після захоплення Японією Північно-Східного Китаю й утворення в 1932 р. васьмальної держави Маньчжоу-Го її влада організаційно оформилась у вигляді військових місій, що були створені в усіх населених пунктах на окупованій території. Державне управління в Маньчжоу-Го перебувало під контролем японського посла в Маньчжурії, який одночасно був і командувачем Квантунської армії. Японська військова місія (ЯВМ) через свого політичного радника Івана Михайліва виявила неабиякий інтерес до українського питання. І. Михайлів народився на Забайкаллі в сім'ї кубанського політичного діяча, якого було заслано до Нерчинська за участь у революційних заворушеннях. Закінчивши середню школу, він вступив до Петербурзького університету. У 1912–1915 рр. він був секретарем одного з членів Державної думи Росії, а в роки громадянської війни в Росії став міністром фінансів у

білогвардійському Сибірському уряді. Після встановлення влади більшовиків емігрував у Маньчжурію та обіймав посаду радника економічного відділу японської залізниці. З 1932 р. І. Михайлів став політичним радником ЯВМ, виявляв великі симпатії до українського національного руху й відстоював інтереси українців у Харбіні в 1931–1935 рр. [Світ 1972, 117].

Зелений Кли́н у політиці імператорської Японії

Японія підтримувала ідею створення української держави в Зеленому Клині на зразок Маньчжоу-Го [BPP, ААК, 1199, к. 46–50]. З метою ослаблення радянських впливів на Далекому Сході вона прагнула створення на території навколо Хабаровська, Владивостока, а також уздовж річки Амуру державного утворення під назвою Зелена Україна. Однак японці не були прихильниками політики прометеїзму Польщі, хоча підтримували зв'язки з польською розвідкою, яка мала напрацьовану агентуру серед емігрантів Маньчжурії. Японська розвідка своєю чергою прагнула використати потенціал української далекосхідної еміграції для реалізації ідеї Великої Японії. Петлюрівські емігранти на території Маньчжурії погоджувалися на співпрацю, бо сподівалися, що майбутній японсько-радянський конфлікт завершиться розпадом СРСР, відродженням незалежної України та можливістю їхнього повернення на батьківщину [Kossenko 1974, 4–8].

Японці використовували напрацьовані зв'язки з керівниками петлюрівської еміграції. Ще наприкінці 1920-х рр. представники уряду УНР налагодили дипломатичні контакти з японцями через свого представника в Константинополі Володимира Мурського. Він зустрічався з японським військовим аташе підполковником Хара, завдяки якому влада Японії діставала відомості про діяльність уряду УНР і його зацікавленість проблемами Далекого Сходу. В. Мурський також підтримував зв'язки з японським військовим аташе в Туреччині Ямурою, на прохання якого В. Мурський підготував доповідну записку про становище українців на Далекому Сході, у якій розкривав стратегічні плани керівництва УНР. Розраховуючи на ескалацію японсько-китайського конфлікту і роль у ньому Радянського Союзу, В. Мурський, окреслюючи погляди керівництва УНР, висловився за побудову української держави – Зеленої України. З цією метою планувалося організувати військові курси та створити українські збройні формування і воєнізовані молодіжні організації. В. Мурський був переконаний, що “відокремлення Росії від Тихого океану відповідає державним інтересам Японії” [CAW, I.303.4.5569, к. 1].

Наприкінці 1933 р. В. Мурський склав ще одну доповідну записку на прохання новопризначеного японського військового аташе Канда, з якої радянські спецслужби довідалися про плани уряду УНР й ГШ Польщі на Далекому Сході. Висловлюючи думки свого керівництва, він підтримав ідею збройного японсько-радянського конфлікту. З боку УНР, запевняв В. Мурський, для участі в бойових діях будуть створені добровольчі загони з українців, що проживали в США і Канаді. Йшлося також про те, що українці з Галичини й Волині готові приєднатися до антирадянської акції зі створення Зеленої України. У реалізації цих планів керівництво УНР розраховувало на допомогу повстанцям зброєю, боєприпасами і військовими інструкторами з боку Японії, Польщі, Румунії та інших країн [CAW, I.303.4.5515, к. 225–226].

Важливу роль у польсько-японській військовій співпраці відігравав військовий міністр УНР генерал В. Сальський. Він налагодив контакти з японським військовим аташе у Варшаві полковником Кендзо Янагітою [Світ 1972, 103]. Через нього український генерал передавав японцям меморандуми і листи, у яких детально розглядалися перспективи створення української держави на Далекому Сході. В. Сальський мав налагоджені контакти з українцями в Харбіні за посередництва редактора журналу “Тризуб” І. Косенка. За дорученням В. Сальського Т. Олексінок підготував

матеріали для японців про українське населення Далекого Сходу й Сибіру під загальною назвою “Українські колоніальні землі” [Табора 1932, 47–69]. Продовженням цих праць були статті, присвячені так званому Сірому Клинові – українським землям у Сибірі та Казахстані [CAW, I.303.4.5515, к. 24].

У розмові з К. Янагітою В. Сальський порушив проблему активізації діяльності німецьких спецслужб на Далекому Сході за посередництвом групи гетьмана П. Скоропадського. Влітку 1932 р. до Харбіна прибули його емісари, зокрема колишній заступник міністра гетьманського уряду Української держави Віктор Кулябко-Корецький. Завдяки фінансовій підтримці з боку Німеччини вони розпочали видавництво газети “Українське слово” [CAW, I.303.4.5515, к. 24].

Японська політика щодо української меншини в Маньчжурії

З метою підпорядкування своїм впливам української колонії в Маньчжурії японська влада йшла на всілякі поступки українцям. Вона дозволила їм створити в 1932 р. Український громадський комітет (УГК), керівниками якого стали І. Світ, П. Яхно, а також Марчишин і Барченко [Pels 1934, 4–7]. За гроші ЯВМ видавалася українська газета “Маньджурський Вісник”, головним редактором якої став І. Світ. Він народився в Харкові і мав прізвище Светлов. Під час революції потрапив до Владивостока, де працював репортером у різних антибільшовицьких російських газетах. Згодом безрезультатно намагався створити українську газету. Після відходу японців з радянської території Далекого Сходу виїхав до Харбіна. У 1927–1930 рр. працював у китайській газеті “Гунь-Бао”, що видавалася російською мовою й окремі номери – українською. Там він очолював “українську сторінку”, публікації якої мали антипольську скерованість. У 1930 р. І. Світ видав брошуру під назвою “Польки і українці”, у якій різко засуджував пацифікацію в Галичині. У 1931 р., після створення держави Маньчжоу-Го, у політичному житті Харбіна він виступав як один із найактивніших діячів петлюрівського табору й поступово змінив ставлення до Польщі з ворожого на прихильне. У 1932 р. І. Світ став головою польського товариства “Прометей” у Харбіні, а в 1933 р. очолив тут петлюрівський “Союз українських емігрантів”. За японські гроші він видавав і редагував “Маньджурський Вісник”, на сторінках якого полемізував з авторами російської білогвардійської преси в Харбіні. І. Світ співпрацював з різноманітними польськими організаціями на Далекому Сході, зокрема, у 1934–1935 рр. [CAW, I.303.4.5500, к. 102].

Виходу у світ газети “Маньджурський Вісник” особисто сприяв підполковник 10-ї японської дивізії Хасимото. Її перший номер тиражем 1500 примірників з’явився друком 5 вересня 1932 р. Вісник виходив регулярно протягом 1933–1937 рр. Загалом вийшло 199 номерів газети, а ювілейний 200 був заборонений цензурою [Світ 1972, 114]. Незважаючи на те що газета видавалася за японські гроші, вона пропагувала ідеологію УНР. Антирадянська й антикомуністична спрямованість цього видання влаштовувала японських покровителів, які не бажали передчасно викривати свою заангажованість.

Японська влада 15 листопада 1933 р. також сприяла поверненню місцевим українцям приміщення Українського народного дому (УНД) в Харбіні, який був побудований українськими меценатами, зокрема І. Шевченком, і націоналізований китайською владою ще в 1923 р. Його приблизна вартість на той час становила 250 тис. американських доларів. В УНД відновили роботу початкова школа, гімназія та бібліотека. 14 травня 1934 р. настала законна легалізація правління УНД у Харбіні, на чолі якого став П. Яхно, а секретарем був обраний М. Мілько [Маньджурський Вісник 1934, № 14, 3].

За ініціативи японців 19 травня 1935 р. було створено Українську національну колонію (УНК) в Маньчжурії. Представники ЯВМ хотіли мати єдиний координаційний центр, із якого можна було контролювати українську громаду. Вони негативно

ставилися до тих українських організацій, що не бажали йому підпорядковуватися. Зокрема, 18 серпня 1936 р. згідно з письмовим розпорядженням керівника ЯВМ було ліквідовано філіал галицької “Просвіти” в Харбіні, який проіснував 10 років, а також спортивне товариство “Січ” та УГК [CAW, I.303.4.2015, к. 4]. У такий спосіб японська влада демонструвала, що піднесення української національної свідомості не входило в її плани.

Японських військових найбільше приваблювала перспектива використання українців як найчисленнішої меншини Далекого Сходу в майбутній японсько-радянській війні. З цією метою у штабі 10-ї Квантунської армії начальник його 4-го відділу полковник К. Янагіта проводив розмову зі І. Світом. Японці поклали надію на те, що в разі збройного конфлікту з СРСР від їхнього імені контроль за окупованими територіями візьмуть на себе українці. К. Янагіта був переконаний, що неприхована японська окупація могла б призвести до загострення відносин з місцевим населенням, і тому був зацікавлений у посередництві українців. Однак з розмови зі І. Світом К. Янагіта зрозумів, що петлюрівці ніколи не погодяться на роль маріонеткової адміністрації або агентури окупаційної влади. Українці хотіли мати суверенний уряд і незалежну державу, що не відповідало імперським амбіціям японського керівництва. Безкомпромісна позиція українців стала причиною конфлікту з ЯВМ. Японець К. Хоріе, який був членом економічного бюро харбінського представництва Південно-Маньжурської залізниці і в 1933–1938 рр. був референтом ЯВМ в українському питанні, зустрівшись на початку березня зі І. Світом, назвав розмову з полковником К. Янагітою “великою помилкою” [Світ 1972, 152], зокрема й тому, що вона відбулася всупереч інструкціям ЯВМ. Наслідком цієї зустрічі стала переорієнтація японської уваги в українському питанні з уенерівської еміграції на оунівську. Японцям більше імпонувала радикальна ідеологія та стратегія ОУН.

Далекосхідна ОУН у політиці Японії

Полковник Є. Коновалець, розпочавши в 1934 р. співробітництво з японськими військовими колами в боротьбі проти комунізму, вислав через Токіо в Маньчжурію членів ОУН. Вони мали завдання налагодити зв'язки з українцями Зеленого Клину, військовослужбовцями Червоної армії на Далекому Сході й політичними в'язнями з радянських концтаборів. Метою груп ОУН, спрямованих на Далекий Схід, було: провадити громадсько-політичну діяльність серед української діаспори Маньчжурії; налагодити зв'язки ОУН з українцями Сибіру; організовувати співпрацю на місцях із японцями. Заходами Проводу українських націоналістів (ПУН) було видано японською мовою книгу про Україну, а також здійснено деякі спроби встановити лінію зв'язку ОУН між Токіо й Києвом через місто Владивосток [Посівнич 2005].

У середині 1935 р. японське посольство в Берліні налагодило з ОУН контакти, метою яких було використання українських бойовиків, які могли б проводити антирадянські диверсійні операції [CAW, I.303.4.2014, к. 28]. Японці вели розмови з генералом Миколою Капустянським у Парижі та сотником Ріхардом Ярим у Берліні. У листопаді 1936 р. полковник Є. Коновалець двічі зустрічався в Женеві з полковником Танакою, який прибув спеціально з Берліна [CAW, I.303.4.5764, b.n.s.].

Ситуація на Далекому Сході істотно змінилася, коли на чолі українського руху на тих теренах стали націоналісти, прихильники Є. Коновальця – члени організації ОУН, які були добре відомі в Польщі й Америці [CAW, I.303.4.5500, к. 79]. Під їхнім впливом український рух на Далекому Сході значно радикалізувався. Були створені організації на зразок ОУН: “Українська Далекосхідна Січ” (УДС) і “Союз української молоді” (СУМ), завданням яких було відновлення соборної Української

держави зі столицею в Києві. Її автономним складником мало стати утворення союзної з Маньчжоу-Го і Японією Зеленої України [САУ, І.303.4.5500, к.79 зв.].

Новостворені організації на Далекому Сході були підпорядковані колишньому полковникові Армії УНР Ю. Рою, який перейшов до лав ОУН. Юрко Рой (псевдонім, справжнє прізвище Колчанів) емігрував з СРСР і прибув до Харбіна в 1924 р. Він був затверджений японцями на чолі адміністрації УНК. Її канцелярію вів Іван Шлендик, який прибув до Харбіна в 1935 р. з Праги. Генерал В. Сальський вважав його своєю довіреною особою. Ю. Рой також очолив УНК в Маньчжоу-Го, УНД і групу ветеранів Армії УНР. Окрім нього, у роботі ОУН не останню роль відігравали Степан Кушнарєнко, Іван Мілько, Гусарєнко, Трошихін, полковник Коротєнко, Осип Скиба, Трофим Мазарєнко. Про це писала оунівська газета “Далекосхідний націоналіст”, у якій на першій сторінці поряд із тризубом було вміщено фотографію Є. Коновальця в однострої УСС [Далекосхідний націоналіст 1937, 39–40].

Наприкінці жовтня 1937 р. представники японського командування разом із главою УНК полковником Ю. Роєм організували перший український загін для визволення Зеленої України. Він налічував 600 осіб і складався з ветеранів армії УНР. На чолі загону став уродженець Полтави, колишній полковник Армії УНР І. Паславський, а юнацьким підрозділом керував хорунжий М. Заєць. Бойова рефрентура ОУН прислала трьох інструкторів: сотника Кінчика, сотника Заїку і хорунжого Федорєнка. З приводу створення першого українського загону в Маньчжурії відбулися великі урочистості із врученням бойового жовто-блакитного прапора. З того часу регулярно відбувалися пропагандистські акції в Маньчжурії за участю УДС. Вони мали переконати українську меншину в тому, що шлях до створення соборної України лежить через визволення українців Зеленого Клину. Провідники ОУН закликали всіх свідомих українців підтримати їхні військові приготування. Національно-визвольне повстання в Зеленому Клині вони пов’язували з початком інтервенції японсько-маньчжурських військ на радянський Далекий Схід. Військово-патріотичні акції відвідувала майже вся українська колонія, зокрема й ті, що не мали нічого спільного з ОУН. У японців складалася думка, що ідеологія ОУН визначає можливість їхньої співпраці з українцями і що поза ОУН немає іншої впливової української організації, яка могла б надати їм потрібну широку підтримку в разі війни з СРСР [САУ, І.303.4.5764, b.n.s.].

З посиленням впливів ОУН у Маньчжурії відбулося усунення від активної участі в політичному житті колишніх керівників, які залишалися прихильниками ідеології УНР. Із членів УНК і УНД було виключено І. Світа та братів Яхно – Павла та Івана. У зв’язку з цим після 1937 р. прихильники прометеїзму та групи І. Світа зійшли на маргінес українського національного життя в Маньчжурії. Залишившись без фінансової підтримки з боку японців, часопис “Маньчжурський Вісник” перестав виходити. УНК, до якої входив І. Світ, не вписувалася у стратегію військової політики Японії в Маньчжурії. Генерал В. Сальський пояснював цю ситуацію невідповідністю й нездатністю І. Світа та братів Яхно до проведення такого типу політичних акцій [САУ, І.303.4.5500, к. 81].

Українських емігрантів на Далекому Сході роздирали ідеологічні суперечності. Боротьба розгорнулася не лише між представниками ОУН та УНР, а й УНР та репрезентантами гетьмана П. Скоропадського, зокрема П. Яхно та І. Паславським, який був родом зі Львова. Це протистояння не влаштовувало японців, які намагалися створити єдиний фронт у боротьбі з СРСР. Вони, як справжні господарі в Маньчжурії, вирішили припинити незгоду, яка запанувала між далекосхідними українськими організаціями. За розпорядженням японців всі вони були змушені об’єднатися під керівництвом ОУН, як найбільш боєздатної й монолітної організації [САУ, І.303.4.5764, b.n.s.]. Однак це прагнення японської влади лише поглибило розкол в українському політичному русі.

Висновки

Українці, які волею долі опинилися далеко від батьківщини, посідали важливе місце в політичному житті китайської Маньчжурії та радянського Далекого Сходу. Українська громада Маньчжурії, попри спроби об'єднання в Українську національну колонію, залишалася розділеною на прихильників ідеології УНР (петлюрівців), ОУН і гетьмана П. Скоропадського. Незважаючи на ідеологічні суперечності, об'єднавчою метою українського визвольного руху в Маньчжурії стало створення незалежної Зеленої України в південній частині Далекого Сходу, яка належала СРСР.

На початку 1930-х рр. визвольні прагнення української громади Харбіна потрапили в поле зору санаційної Польщі та імператорської Японії. Прихильники Ю. Пілсудського, які таємно реалізовували концепцію прометеїзму, всіляко підтримували сепаратистські настрої, зокрема в українців Далекого Сходу. Імператорська Японія, реалізуючи політику ніппонізму, була зацікавлена в розширенні своїх володінь на Далекому Сході. Польських політиків прометеївського спрямування і японських військових об'єднувала перспектива використання політичного потенціалу української еміграції Харбіна щодо створення маріонеткової української держави на Зеленому Клині. У цей період йшлося насамперед про використання прихильників ідеології УНР, яким японська окупаційна влада в Маньчжоу-Го йшла на всілякі поступки.

Ситуація кардинально змінилася наприкінці 1930-х рр., коли очевидно стала непоступливість прихильників ідеології УНР щодо планів японських мілітаристів зробити їх знаряддям у своїх руках. Петлюрівці прагнули реальної незалежності Зеленої України, а не маріонеткової держави під управлінням імператорської Японії. Перехопивши в поляків ініціативу щодо української громади в Харбіні, японські військові кола переорієнтувалися на співпрацю з Далекосхідною ОУН та використання її бойового потенціалу в майбутній війні проти СРСР.

Однак розвиток міжнародної ситуації напередодні Другої світової війни не залишав жодних шансів для польських прометеїстів і японських мілітаристів на реалізацію їхніх великодержавних доктрин. Польсько-японська співпраця в українському питанні мала також негативні наслідки для консолідації українців у Маньчжурії та на Далекому Сході.

ЛІТЕРАТУРА

Верига В. (1998), *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр., у двох томах*, т. 2, Видавництво Отців Василіан “Місіонер”, Львів і Жовква.

Волинське слово (1937), 21 листопада.

Далекосхідний націоналіст (1937), Серпень, с. 39–40.

Маньчжурський Вісник (1934), № 14, с. 3.

Окабе Й. (2021), *Історія японсько-українських відносин 1915–1937 рр.*, пер. з япон. Надії Гораль, Вид-во Львівської політехніки, Львів.

Окіпнюк В. і Козлов Д. (2023), “Співробітництво спецслужб державного центру Української Народної Республіки в екзилі та Японії в першій половині 1930-х років”, *Український історичний журнал*, № 1, с. 103–120. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.103>

Попок А. (1998), “Громадсько-політичне та релігійне життя українців на Далекому Сході в ХХ ст.”, *Український історичний журнал*, № 6, с. 54–68.

Попок А. А. (2005), “Зелений Клин”, *Енциклопедія історії України: у 10 т.*, т. 3: Е–Й, Наукова думка, Київ, с. 323.

Посівнич М. (2005), “Деякі аспекти діяльності Організації Українських Націоналістів на Далекому Сході”, *Український визвольний рух*, № 5, режим доступу: <https://cutt.ly/orUDAW1W> (дата звернення: 1.07.2025).

Світ І. (1972), *Українсько-японські взаємини. 1903–1945. Історичний огляд і спостереження*, Українське Історичне Товариство, Нью-Йорк.

Табор (1932), ч. 17, с. 47–69.

- Чорномаз В. (1993), “Українці на Далекому Сході (1883–1922)”, *Східний світ*, № 2, с. 101–113.
- Biblioteka Polska w Paryżu*, “Akta Aleksandra Kawałkowskiego” (BPP, AAK).
- Centralne Archiwum Wojskowy (CAW)* [Central Military Archives], Oddział II Sztabu Głównego.
- Komar V. & Szymanowicz A. (2024), “The Poles and the Japanese in the Struggle for the Soviet Far East in the 1930s”, *Echa Przeszłości*, Nr XXV/2, pp. 107–131. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.10924>
- Kossenko I. (1974), “L’Ukraine d’Extrême Orient”, *Prométhée*, Vol. 97, pp. 4–8.
- Kuromiya H. & Peplowski A. (2009), *Między Warszawą a Tokio. Polsko-japońska współpraca wywiadowcza 1904–1944*, A. Marszałek, Toruń.
- Pelc W. (1934), “Ukraińcy na Dalekim Wschodzie”, *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, No. 22 (57), pp. 4–7.

REFERENCES

- Veryha V. (1998), *Vyzvolni zmahannia v Ukraini 1914–1923 rr., U dvokh tomakh*, Vol. 2, Vydavnytstvo Ottisv Vasylian “Misioner”, Lviv and Zhovkva. (In Ukrainian).
- Volynske slovo* (1937), November 21. (In Ukrainian).
- Dalekoskhidnyi natsionalist* (1937), August, pp. 39–40. (In Ukrainian).
- Mandzhurskyi Visnyk* (1934), No. 14, p. 3. (In Ukrainian).
- Okabe Y. (2021), *Istoriia yaponsko-ukrainskykh vidnosyn 1915–1937 rr.*, Transl. from Japan by Nadiia Horal, Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv. (In Ukrainian).
- Okipniuk V. and Kozlov D. (2023), “Spivrobitnytstvo spetssluzhby derzhavnoho tsentru Ukrainy v Narodni Respubliki v ekzylu ta Yaponii v pershii polovyni 1930-kh rokiv”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 1, pp. 103–120. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.103>
- Popok A. (1998), “Hromadsko-politychne ta relihiine zhyttia ukraintsiv na Dalekomu Skhodi v XX st.”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No. 6, pp. 54–68. (In Ukrainian).
- Popok A. A. (2005), “Zelenyi Klyn”, in *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.*, Vol. 3, Naukova dumka, Kyiv, p. 323. (In Ukrainian).
- Posivnych M. (2005), “Deiaki aspekty diialnosti Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv na Dalekomu Skhodi”, *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, No. 5, available at: <https://cutt.ly/orUDAW1W> (accessed July 1, 2025). (In Ukrainian).
- Svit I. (1972), *Ukrainsko-iaponski vzaiemyny 1903–1945. Istorychnyi ohliad i sposterezhenia*, Ukrainske Istorychne Tovarystvo, New York. (In Ukrainian).
- Tabor* (1932), No. 17, pp. 47–69. (In Ukrainian).
- Chornomaz V. (1993), “Ukraińsi na Dalekomu Skhodi (1883–1922)”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 101–113. (In Ukrainian).
- Biblioteka Polska w Paryżu*, “Akta Aleksandra Kawałkowskiego” (BPP, AAK).
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW)* [Central Military Archives], Oddział II Sztabu Głównego.
- Komar V. & Szymanowicz A. (2024), “The Poles and the Japanese in the Struggle for the Soviet Far East in the 1930s”, *Echa Przeszłości*, Nr XXV/2, pp. 107–131. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.10924>
- Kossenko I. (1974), “L’Ukraine d’Extrême Orient”, *Prométhée*, Vol. 97, pp. 4–8.
- Kuromiya H. & Peplowski A. (2009), *Między Warszawą a Tokio. Polsko-japońska współpraca wywiadowcza 1904–1944*, A. Marszałek, Toruń.
- Pelc W. (1934), “Ukraińcy na Dalekim Wschodzie”, *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, No. 22 (57), pp. 4–7.

В. Л. Комар, А. Г. Шваб

Українська громада Маньчжурії

в польсько-японських відносинах 1930-х рр.

Метою статті є аналіз місця і ролі української громади в Маньчжурії в польсько-японських відносинах 1930-х рр. Особливу увагу приділено політиці міжвоєнної Польщі та імператорської Японії щодо створення Зеленої України. У цьому контексті йшлося про

використання потенціалу української еміграції Маньчжурії у великодержавних планах цих держав, які були зацікавлені в розчленуванні СРСР та загарбанні територій Далекого Сходу.

Аналіз політики Ю. Пілсудського в налагодженні співпраці з Японією засвідчив їхні спільні інтереси в розчленуванні Радянського Союзу на окремі національні держави й підпорядкуванні їх своєму політичному впливові. Вважалося за доцільне використання потенціалу української еміграції різної політичної орієнтації: прихильників УНР, гетьмана П. Скоропадського та ОУН. Зазначимо, що польсько-японська співпраця в українському питанні мала негативні наслідки для консолідації українського визвольного руху.

З'ясовано, що на початку 1930-х рр. реалізація концепції прометеїзму Польщі щодо створення Зеленої України спиралася на підтримку імператорської Японії та використання еміграції УНР в Харбіні. Однак представники УНР рішуче відмовилися від ролі маріонетки у великодержавній доктрині Японії, а прагнули створення незалежної Зеленої України на Далекому Сході. З огляду на це напередодні Другої світової війни мілітаристські кола Японії переорієнтувалися на використання потенціалу Далекосхідної ОУН у майбутній війні з СРСР. Виношуючи плани перетворення української громади Харбіна в знаряддя для реалізації своїх великодержавних доктрин, Польща сама стала жертвою зовнішньої агресії на початку війни, а Японія найбільше постраждала на її завершальному етапі.

Ключові слова: Далекосхідна ОУН; еміграція УНР; Зелена Україна; імператорська Японія; Маньчжурія; польсько-японські відносини; прометеїзм; українська громада в Харбіні

*Стаття надійшла до видання 16.07.2025
Прийнято до друку після рецензування 30.09.2025
Опубліковано 28.11.2025*